

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 450

Polityka ekonomiczna

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2016

Redakcja wydawnicza: Anna Grzybowska, Aleksandra Śliwka

Redakcja techniczna: Barbara Łopusiewicz

Korekta: Barbara Cibis

Łamanie: Adam Dębski

Projekt okładki: Beata Dębska

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania
znajdują się na stronach internetowych Wydawnictwa
www.pracenaukowe.ue.wroc.pl
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Publikacja udostępniona na licencji Creative Commons

Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska
(CC BY-NC-ND 3.0 PL)

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2016

ISSN 1899-3192
e-ISSN 2392-0041

ISBN 978-83-7695-617-6

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Zamówienia na opublikowane prace należy składać na adres:
Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
ul. Komandorska 118/120, 53-345 Wrocław
tel./fax 71 36 80 602; e-mail: econbook@ue.wroc.pl
www.ksiegarnia.ue.wroc.pl

Druk i oprawa: TOTEM

Spis treści

Wstęp	11
Lyubov Andrushko: Prognozowanie pozyskania drewna w Polsce na podstawie danych GUS / Roundwood production forecasting in Poland, on the basis of the data of the central statistical office.....	13
Tomasz Bernat: Przedsiębiorczość i oczekiwania większych zarobków a ryzyko podjęcia działalności / Entrepreneurship and higher earnings expectations vs. risk of business set up.....	25
Beata Bieńkowska: Spółdzielnie socjalne – szanse i bariery rozwoju przedsiębiorczości społecznej w Polsce / Social cooperatives – opportunities and threats for social entrepreneurship development in Poland.....	35
Wioletta Bieńkowska-Gołasa: Produkcja i wykorzystanie energii elektrycznej na Mazowszu z uwzględnieniem OZE / Production and use of electricity in Mazowsze with the consideration of renewable energy sources.....	46
Agnieszka Biernat-Jarka: Dzierżawa jako sposób zwiększenia powierzchni gospodarstw rolnych w województwie mazowieckim / Leasing as a method of farms' area increase in Mazowsze Voivodeship.....	56
Krystyna Bobińska: Miejsce kraju w rankingach wieloczynnikowych jako podstawa do identyfikacji nieuruchomionych rezerw rozwoju gospodarczego / The place of the country in the multifactoral ratings as a basis for identification of the hidden reserves for economic growth.....	68
Malgorzata Bogusz, Sabina Ostrowska: Wybrane problemy polityki społecznej i zdrowotnej wobec osób starszych na poziomie lokalnym – sztuka partycypacji / Chosen problems of social and health policy for seniors at local level – the capability of participation.....	82
Przemysław Borkowski: Problemy prowadzenia rachunku kosztów i korzyści w inwestycjach infrastrukturalnych / Challenges in optimising cost-benefit analysis in infrastructure projects.....	91
Barbara Chmielewska: Dysproporcje w jakości życia ludności wiejskiej i miejskiej a polityka ich zmniejszania / Disparities in quality of life of rural and urban population vs. policy of its reduction.....	103
Kazimierz Cyran: Postrzeganie marek własnych produktów żywnościowych a perspektywy ich rozwoju / The perception of private labels of food products vs. the prospects for their development.....	114
Sławomir Dybka: Skuteczność promocji w Internecie – perspektywa klienta / Effectiveness of the Internet promotion – customer perspective.....	125
Malgorzata Gasz: Priorytety rozwoju innowacyjności polskiej gospodarki / Priorities of Polish economy innovation development.....	138

Aleksandra Gąsior: Poziom rozwoju transportu jako determinanta procesu restrukturyzacji dużych przedsiębiorstw / The level of transport as a determinant of the process of large enterprises restructuring	150
Edyta Gąsiorowska-Mącznik: Przedsiębiorczość w strategiach gmin województwa świętokrzyskiego / Entrepreneurship in strategies of municipalities of Świętokrzyskie Voivodeship	161
Jarosław Górecki, Jadwiga Bizon-Górecka: Analiza zachowania inwestorów w odniesieniu do kryterium ceny za roboty budowlane / Behavior of investors and price for construction works.....	172
Artur Grabowski: Wolność prowadzenia działalności gospodarczej w obszarze sportu profesjonalnego / Freedom of business activity in the area of professional sport.....	182
Sylvia Guzdek: Kooperacja jako główna forma współpracy przedsiębiorstw w międzynarodowych sieciach biznesowych / Cooperation as the main form of cooperation in international networks of business	191
Marcin Halicki: The Foster-Hart measure as a tool for determining the set of risky portfolios that do not expose the investor to the bankruptcy / Miara Fostera-Harta jako narzędzie do wyznaczania zbioru ryzykownych portfeli, które nie narażają inwestora na bankructwo.....	205
Mateusz Halka: Wykonawcy robót budowlanych na rynku zamówień publicznych a ich kondycja ekonomiczno-finansowa / Construction contractors on the public procurement market vs. their economic and financial standing	217
Tomasz Holecki, Magdalena Syrkiewicz-Świtała, Agnieszka Bubel, Karolina Sobczyk: Finansowe konsekwencje realizacji dyrektywy transgranicznej w ochronie zdrowia / Financial consequences of the implementation of the cross-border healthcare directive	229
Żaklina Jabłońska: Marketing relacji i CSR jako narzędzia budowania przewagi konkurencyjnej przez franchyzodawców branży gastronomicznej w Polsce / Relationship marketing and CSR as tools for building of competitive advantage by franchisors of foodservice industry in Poland	241
Sławomir Jankiewicz: Wpływ bezpieczeństwa energetycznego na rozwój gospodarczy w Polsce / The impact of energy security to the economic development in Poland	251
Emilia Jankowska: Zróżnicowanie infrastruktury transportowej w kontekście polityki Unii Europejskiej / The diversity of transport infrastructure in the context of the EU policy	260
Bożena Karwat-Woźniak, Paweł Chmieliński: Przemiany w strukturze agrarnej polskiego rolnictwa i wpływ wybranych instrumentów WPR na te procesy / Changes in the agrarian structure of Polish agriculture and the impact of selected CAP measures on these processes	272

Ewa Koloszyż: Światowy rynek mleka – wybrane zagadnienia / World dairy market – selected issues	287
Agnieszka Komor: Wybrane uwarunkowania strukturalne decyzji lokalizacyjnych małych i średnich przedsiębiorstw / Chosen structural conditions of localization decisions concerning small and midium enterprises.....	298
Aleksandra Koźlak, Barbara Pawłowska: Współczesne wyzwania europejskiej polityki transportowej / Current challenges of European transport policy	311
Hanna Kruk, Anetta Waśniewska: Parki krajobrazowe i narodowe jako element rozwoju zrównoważonego na przykładzie gmin województwa wielkopolskiego / National and landscape parks as part of sustainable development. Case study: Wielkopolska Voivodeship communes	323
Anna Krzysztofek: Dyrektywa 2014/95/UE oraz wynikające z niej zmiany / Directive 2014/95/EU, and changes resulting from it	334
Władysława Łuczka: Ekologiczna gospodarka żywnościowa w województwie wielkopolskim w okresie integracji z Unią Europejską / Ecological food economy in Wielkopolska Voivodeship in the time of accession into the European Union	347
Aleksandra Majda: The analysis of succession strategy, success determinants in Polish family business – case study / Analiza determinant sukcesu strategii sukcesyjnej w polskich przedsiębiorstwach rodzinnych – studium przypadku.....	357
Janusz Majewski: Problem wyceny zapyłania jako usługi środowiskowej / The problem of the valuation of pollination as environment service	369
Arkadiusz Malkowski: Ruch graniczny jako czynnik rozwoju regionu przygranicznego na przykładzie pogranicza zachodniego Polski / Border traffic as a factor in the development of border regions on the example of the borderland of Western Poland.....	378
Grażyna Michalczyk, Agnieszka Zalewska-Bochenko: Platforma e-PUAP jako przykład elektroniczacji usług administracji publicznej dla ludności / e-PUAP as an example of electronic services of public administration for the citizens	390
Danuta Mierzwa, Małgorzata Krotowska: Czynniki ekonomiczno-społeczne integracji poziomej rolników – raport z badań / Economic and social factors of horizontal integration of farmers – study report	399
Karolina Olejniczak: Czynniki rozwoju obszarów funkcjonalnych w świetle badań empirycznych / Factors of functional areas development in the light of empirical research	410
Dorota Pasińska: Polski rynek drobiu po wstąpieniu do Unii Europejskiej / Polish poultry market after the accession to European Union	421
Ewa Polak, Waldemar Polak: Wskaźniki dotyczące zdrowia i opieki zdrowotnej jako mierniki jakości życia w Polsce na tle wybranych państw /	

Indices referring to health care as the measure of life quality in Poland in comparison to selected countries.....	433
Adriana Politaj: Zakłady aktywności zawodowej oraz zakłady pracy chronionej jako pracodawcy osób niepełnosprawnych w Polsce / Vocational development centres and sheltered workshops as employers of handicapped persons in Poland	446
Iwona Pomianek: Klasyfikacja gmin miejsko-wiejskich w Polsce według poziomu rozwoju społeczno-ekonomicznego / Classification of semi-urban communes in Poland by the level of socio-economic development	458
Zdzisław W. Puślecki: Current re-shaping of international business / Obecne zmiany kształtu biznesu międzynarodowego	471
Magdalena Ratalewska: Rozwój sektora kreatywnego gier komputerowych w Polsce / The development of the creative industries sector of computer games in Poland.....	491
Jarosław Ropęga: Czynniki niepowodzeń gospodarczych małych przedsiębiorstw w aspekcie nowego paradygmatu cywilizacyjnego / Failure factors of small enterprises in the context of new paradigm of civilization ...	501
Robert Rusielik: Wykorzystanie alternatywnych indeksów produktywności do pomiaru efektywności rolnictwa w Polsce / Alternative productivity indexes for measuring agricultural efficiency in Poland.....	514
Izabela Serocka: Znaczenie czynników lokalizacji przedsiębiorstw a aktywność władz lokalnych gmin województwa warmińsko-mazurskiego / The importance of business location factors vs. the activity of Warmia and Mazury Voivodeship local authorities.....	524
Katarzyna Smędzik-Ambroży, Joanna Strońska-Ziemiann: Rozwój lokalny na obszarach wiejskich o zróżnicowanym rolnictwie (przypadek podregionu pilskiego na tle sytuacji w Wielkopolsce) / Local development in rural areas with diversified agriculture (the case of pilski subregion on the background of the situation in Wielkopolska).....	538
Karolina Sobczyk, Tomasz Holecki, Joanna Woźniak-Holecka, Michał Wróblewski: Wykorzystanie środków publicznych w walce z wykluczeniem cyfrowym na poziomie samorządowym / Public funds use against digital exclusion at the level of self-government	550
Michał Świtłyk: Efektywność techniczna gospodarstw mlecznych w Polsce w latach 2009-2011 / Technical efficiency of dairy farms in Poland in 2009-2011.....	561
Dariusz Tłoczyński: Konkurencja pomiędzy przewoźnikami Ryanair i Wizz Air jako element rozwoju polskiego rynku usług transportu lotniczego / Competition between Ryanair and Wizz Air as an element of development of Polish air transport market	570

Weronika Toszewska-Czerniej: Productivity of service delivery process as a factor affecting the level of differentiation / Produktywność procesu usługowego jako czynnik kształtujący poziom zróżnicowania	584
Roman Tylżanowski: Stymulatory procesów transferu technologii w przedsiębiorstwach przemysłowych wysokiej techniki w Polsce / Stimulators of technology transfer processes in high-tech manufacturing sector in Poland	594
Małgorzata Wachowska: Czas pozyskiwania cudzych idei przez przemysł. Doświadczenia Polski / Adoption time of others' ideas by industry. Experience of Poland	606
Agnieszka Werenowska: Kierunki zmian na rynku niskokosztowych linii lotniczych / Directions of changes in the market of low-cost airlines.....	616
Barbara Wieliczko: Wspólna Polityka Rolna a zarządzanie ryzykiem w rolnictwie / Common agricultural policy vs. risk management in agriculture	626
Artur Wilczyński: Progi rentowności w gospodarstwach mlecznych w latach 2013-2020 / Break-even point analysis for dairy farms in 2013-2020	633
Jarosław Wołkonowski: Handel zagraniczny Litwy w latach 2012-2015 a sankcje gospodarcze przeciw Rosji / Lithuanian foreign trade in the years 2012-2015 vs. economic sanctions against Russia	644
Arkadiusz Zalewski: Uwarunkowania regionalnego zróżnicowania poziomu nawożenia mineralnego w Polsce / Determinants of regional differences of level of mineral fertilization in Poland.....	658
Anna Zielińska-Chmielewska, Mirosław Walawski: The use of futures rapeseed contracts exemplified by a trading company in Poland / Zastosowanie kontraktów <i>futures</i> na rzepak przez przedsiębiorstwa handlowe w Polsce	669

Wstęp

Z wielką przyjemnością oddajemy w Państwa ręce publikację pt. *Polityka ekonomiczna*, wydaną w ramach Prac Naukowych Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Opracowanie składa się z 58 artykułów (w tym 5 w języku angielskim), w których Autorzy prezentują wyniki badań dotyczących zagadnień związanych z funkcjonowaniem współczesnych systemów gospodarczych w zakresie polityki gospodarczej. Tematyka podjęta w artykułach jest stosunkowo szeroka – mieści się w czterech obszarach problemowych. Pierwszy przedstawia rozważania związane z polityką innowacyjną, wolnością prowadzenia działalności gospodarczej oraz formami współpracy przedsiębiorstw. Drugi obszar dotyczy polityki transportowej, w tym infrastruktury i konkurencji. Trzeci obejmuje opracowania z zakresu polityki społecznej i zdrowotnej państwa – na poziomie zarówno krajowym, jak i lokalnym. Czwartą grupę stanowią artykuły dotyczące rolnictwa, w tym szczególnie wspólnej polityki rolnej i przemian w strukturze agrarnej.

Publikacja przeznaczona jest dla pracowników naukowych szkół wyższych, specjalistów zajmujących się w praktyce problematyką ekonomiczną, studentów studiów ekonomicznych oraz słuchaczy studiów podyplomowych i doktoranckich.

Artykuły składające się na niniejszy zbiór były recenzowane przez samodzielnych pracowników naukowych uniwersytetów, w większości kierowników katedr polityki ekonomicznej. W tym miejscu chcielibyśmy serdecznie podziękować za wnikliwe i rzetelne recenzje, często inspirujące do dalszych badań. Oddając powyższą publikację do rąk naszych Czytelników, wyrażamy nadzieję, że ze względu na jej wszechstronny charakter spotka się ona z zainteresowaniem i przyczyni do rozpoczęcia inspirujących dyskusji naukowych.

Jerzy Sokołowski, Grażyna Węgrzyn

Adriana Politaj

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

e-mail: adriana.politaj@ue.wroc.pl

**ZAKŁADY AKTYWNOŚCI ZAWODOWEJ
ORAZ ZAKŁADY PRACY CHRONIONEJ
JAKO PRACODAWCY OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH
W POLSCE**

**VOCATIONAL DEVELOPMENT CENTRES
AND SHELTERED WORKSHOPS AS EMPLOYERS
OF HANDICAPPED PERSONS IN POLAND**

DOI: 10.15611/pn.2016.450.39

JEL Classification: J23

Streszczenie: Przedsiębiorstwa z chronionego rynku pracy ciągle stanowią główne miejsca pracy osób niepełnosprawnych. Od kilkunastu lat widoczne jest jednak stopniowe załamywanie się tego rynku. Gwałtowny spadek liczby zakładów pracy chronionej i spadek zatrudnienia osób niepełnosprawnych w stopniu znacznym w tych zakładach pracy stopniowo pogarsza ich sytuację na rynku pracy. Rozwijający się sektor zakładów aktywności zawodowej nie będzie jednak w stanie wypełnić powstałej na chronionym rynku pracy luki. Główną przyczyną pogorszenia sytuacji na chronionym rynku pracy jest wzrost konkurencyjności pracodawców działających na otwartym rynku pracy. Pracodawcy z otwartego rynku pracy otrzymują podobne kwoty dotacji do wynagrodzeń, a nie oferują odpowiednich warunków rehabilitacji dla osób najcięższej niepełnosprawnych. Celem artykułu jest próba identyfikacji roli zakładów aktywności zawodowej oraz zakładów pracy chronionej w procesie rehabilitacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych w Polsce.

Słowa kluczowe: chroniony rynek pracy, zatrudnienie, osoby niepełnosprawne.

Summary: Enterprises from the protected labor market are still the main places of work of persons with disabilities in Poland. Evident gradual collapse of this market has been seen for some years. The sharp decline in the number of sheltered workshops and a decline of employment of the most severely disabled in these enterprises gradually worsen the situation of these people. A growing sector of vocational development centres will not be able to fill a gap on the protected labor market. The main cause of deterioration situation on the protected labor market is the increasing competitiveness of employers from the open labour market. Employers in the open labor market receive a similar amount of grant to salaries, and do not offer suitable conditions for rehabilitation of people with hardest disabilities. The article attempts to identify the role of vocational development centres and sheltered workshops in the vocational and social rehabilitation of persons with disabilities in Poland.

Keywords: protected labor market, employment, people with disabilities.

1. Wstęp

Osoby niepełnosprawne, w szczególności dotknięte kalectwem w najcięższy sposób, podlegają wykluczeniu społecznemu zdecydowanie częściej niż inne grupy społeczne. Problem ten jest najbardziej widoczny w krajach mniej zamożnych, w których wydatki publiczne na zabezpieczenia społeczne i opiekę medyczną są znikome [Braitwaite, Mont 2009].

Problematyka wykluczenia osób niepełnosprawnych jest przedmiotem toczących się od wielu lat dyskusji oraz sporów na całym świecie, a proponowane rozwiązania przynoszą efekty dalekie od oczekiwania (zob. [Damon 2012; Minujin 2008; Curran i in. 2007; Kietlińska 2010]).

Określony model uczestnictwa osób niepełnosprawnych w życiu społecznym (lub jego brak) pokazuje, że bariery powodujące wykluczenie są głęboko zakorzenione w strukturach i procesach zachodzących we współczesnych społeczeństwach. Niski udział w rynku płatnej pracy ma oczywisty wpływ na sferę materialną. Wykluczenie jest pogłębiane przez niższy poziom wykształcenia, nieprzystosowanie budynków publicznych i ograniczanie możliwości wypoczynku itp. Bez względu na to, jak rozłoży się akcenty, można łatwo dostrzec, że osoby niepełnosprawne w porównaniu z pełnosprawnymi mają bardziej ograniczone możliwości życiowych wyborów związanych z uczestnictwem w życiu społecznym [Barnes, Mercer 2008].

Jednym z proponowanych rozwiązań w zakresie inkluzji osób najciężiej niepełnosprawnych jest umożliwienie tym osobom nabycia umiejętności życiowych i zawodowych, pozwalających, zgodnie z ich predyspozycjami psychofizycznymi, na powrót na rynek pracy. Przykładem takich rozwiązań jest zatrudnienie w warunkach chronionych, które pomimo narastającej krytyki, nie znalazło dotychczas odpowiedniej alternatywy [Sulewski 2007]. Stosowane w ramach tego typu zatrudnienia programy mają wymiar rehabilitacji zarówno zawodowej, jak i społecznej.

Stosowany w Polsce (wzorem innych krajów) system rehabilitacji zawodowej i społecznej umożliwia osobom niepełnosprawnym udział w kilkuetapowym procesie rehabilitacyjnym i reintegracyjnym. Ważnym etapem w tym procesie jest zatrudnienie w zakładach aktywności zawodowej (ZAZ) oraz zakładach pracy chronionej (ZPCH). Zatrudnienie w ZAZ-ach daje możliwość nabycia podstawowych umiejętności zawodowych i życiowych niezbędnych w miejscu pracy, zatrudnienie w ZPCH-ach – pogłębienie umiejętności zawodowych oraz przygotowanie do wejścia na otwarty rynek pracy.

Celem niniejszego artykułu jest próba identyfikacji roli zakładów aktywności zawodowej oraz zakładów pracy chronionej w procesie rehabilitacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych w Polsce.

Zakres czasowy opracowania obejmuje lata 2009-2015.

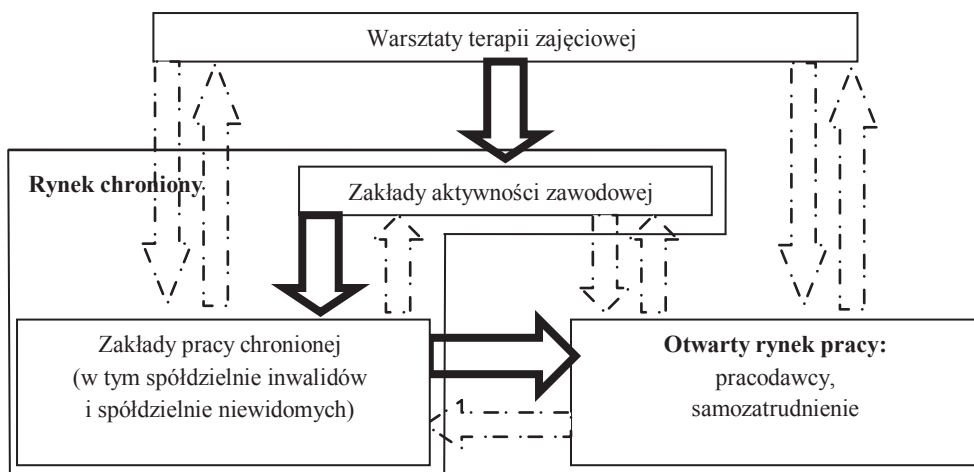
Zastosowane metody badawcze to: analiza krytyczna piśmiennictwa i aktów prawnych, analiza statystyczna i analiza opisowa.

Na potrzeby niniejszego opracowania sformułowano następującą hipotezę badawczą: zakłady aktywności zawodowej nie stanowią wystarczającej alternatywy dla zakładów pracy chronionej w zakresie rehabilitacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych realizowanej w ramach zatrudnienia w warunkach chronionych.

2. Zakłady pracy chronionej i zakłady aktywności zawodowej w procesie rehabilitacji zawodowej osób niepełnosprawnych w Polsce

Zatrudnienie w warunkach chronionych coraz częściej poddawane jest szerokiej i narastającej krytyce [Migliore 2010]. W szczególności dotyczy to małej efektywności w zakresie realizowanych programów rehabilitacyjnych i pogłębiającego się wykluczenia społecznego wskutek niewielkich przepływów osób niepełnosprawnych na otwarty rynek pracy [Sulewski 2007]. Ponadto zatrudnieniu w warunkach chronionych zarzuca się pogłębianie izolacji osób niepełnosprawnych i skazywanie ich na pobyt głównie w otoczeniu osób niepełnosprawnych z ograniczonym kontaktem z osobami pełnosprawnymi [Martin 2001].

Klasyczny proces rehabilitacji zawodowej i społecznej osób najczęściej dotkniętych niepełnosprawnością powinien odbywać się poprzez: warsztaty terapii zajęciowej (Wtz), Zaz-y, ZPCH-y lub zatrudnienie u pracodawców na otwartym rynku pracy (rys. 1).

Rys. 1. Schemat systemu organizacji rehabilitacji zawodowej osób niepełnosprawnych w Polsce

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. z 1997 r. nr 123, poz. 776).

Według teorii, osoby niepełnosprawne najciężej (w stopniu znacznym) powinny trafić najpierw do warsztatów terapii zajęciowej (WTZ)¹ celem nabycia podstawowych umiejętności życiowych oraz ogólnego usprawniania, a także rozwijania umiejętności wykonywania czynności życia codziennego oraz specjalistycznych umiejętności zawodowych, umożliwiających późniejsze podjęcie pracy zawodowej w zakładzie aktywności bądź szkolenia zawodowego [Rozporządzenie z dnia 25 marca 2004 r.]. Należy dodać, że osoby niepełnosprawne będące uczestnikami WTZ nie mają statusu pracownika, a sam WTZ nie jest w stosunku do nich pracodawcą. Nie są też zaliczane do chronionego rynku pracy.

Kolejnym etapem powinno być przejście do ZPCH celem pogłębienia umiejętności zawodowych i integracji z osobami pełnosprawnymi. Ostatecznym efektem procesu powinno być wejście na otwarty rynek pracy poprzez zatrudnienie u pracodawcy lub samozatrudnienie.

Jak pokazuje praktyka, powyższa kolejność nie była zachowana i znane są przypadki innego przebiegu procesu rehabilitacji zawodowej osób niepełnosprawnych. Osoby niepełnosprawne z WTZ trafiały bezpośrednio do ZPCH lub na otwarty rynek pracy. Niekiedy, np. przy pogłębiających się schorzeniach, wracały z ZPCH lub otwartego rynku pracy do WTZ itd.

Pracodawcy działający zarówno jako ZPCH-y, jak i jako ZAZ-y muszą spełniać określone wymogi ustawowe w zakresie odpowiednich warunków pracy oraz odsetka zatrudnionych osób niepełnosprawnych. W tabeli 1 zawarto ogólne wymogi prawne i organizacyjne stawiane zakładom aktywności zawodowej oraz zakładom pracy chronionej, niezbędne do otrzymania i utrzymania statusu ZAZ lub ZPCH.

Pracownicy ZAZ to: po pierwsze, personel, mogący stanowić pracowników szczebla kierowniczego, administracyjnego, rehabilitacyjnego oraz usługowego, po drugie, zatrudnione osoby niepełnosprawne niebędące personelem zakładu, zaliczone do znacznego lub umiarkowanego stopnia niepełnosprawności [Rozporządzenie z dnia 17 lipca 2012 r.]. Zarówno osoby niepełnosprawne, jak i kadra obsługi mogą być zatrudnieni po wcześniejszym wyrażeniu zgody organizatora i Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON), przy uwzględnieniu rygoru zachowania odpowiedniego wskaźnika zatrudnienia osób niepełnosprawnych (70% ogółu osób zatrudnionych w ZAZ muszą stanowić osoby niepełnosprawne, a tylko 35% z nich mogą stanowić osoby z umiarkowanym stopniem niepełnosprawności).

---

¹ Warsztaty terapii zajęciowej zostały powołane do życia na mocy ustawy z dnia 9 maja 1991 roku o zatrudnieniu i rehabilitacji zawodowej osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 1991 r. nr 46, poz. 201 z późn. zm.) jako instytucje dziennego pobytu dla osób niepełnosprawnych i całkowicie niezdolnych do pracy zarobkowej celem realizacji terapii zajęciowej jako formy rehabilitacji społecznej. Funkcję WTZ-ów próbowano zmienić ustawą z dnia 27 sierpnia 1997 o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 1997 roku nr 123, poz. 776, z późn. zm.), rozszerzając działania tych instytucji o rehabilitację zawodową.

Tabela 1. Podstawowe wymogi organizacyjno-prawne stawiane zakładom aktywności zawodowej i zakładom pracy chronionej w Polsce (stan prawny na koniec 2015 r.).

Wyszczególnienie	Zakład aktywności zawodowej	Zakład pracy chronionej
Organizator	Powiaty lub gminy. Fundacje, stowarzyszenia i inne organizacje społeczne, których statutowym zadaniem jest rehabilitacja zawodowa i społeczna osób niepełnosprawnych	Prywatny podmiot gospodarczy, bez względu na formę organizacyjno-prawną, zatrudniający co najmniej 25 osób w przeliczeniu na pełne etaty
Cel działania	Zatrudnienie osób niepełnosprawnych znacznie i osób zaliczonych do umiarkowanego stopnia niepełnosprawności, u których stwierdzono autyzm, upośledzenie umysłowe lub chorobę psychiczną	Cel zarobkowy. Działalność gospodarcza ukierunkowana na maksymalizację korzyści właścicieli i udziałowców
Minimalne zatrudnienie	-	25 etatów
Wskaźnik zatrudnienia osób niepełnosprawnych	Nie mniej niż 70% ogólnej liczby zatrudnionych	Co najmniej 50% ogółu zatrudnionych w przeliczeniu na pełny etat
Wskaźnik zatrudnienia osób ze znacznym stopniem niepełnosprawności	Nie mniej niż 35% ogólnej liczby zatrudnionych osób niepełnosprawnych	Co najmniej 20% etatów zatrudnionych osób niepełnosprawnych
Wskaźnik zatrudnienia osób z umiarkowanym stopniem niepełnosprawności	Nie więcej niż 35% liczby zatrudnionych osób niepełnosprawnych	
Wskaźnik zatrudnienia osób z lekkim stopniem niepełnosprawności	Jako osoba pełnosprawna nie więcej niż 30% liczby pracowników	Bez ograniczeń
Gospodarka finansowa	Brak samodzielności organizacyjnej i osobowości prawnej. Finansowo wydzielona jednostka, która uzyskuje status zakładu aktywności zawodowej. Organizator ZAZ ma obowiązek utworzenia zakładowego funduszu aktywności, na który przeznaczają się środki finansowe pochodzące z: prowadzonej działalności, zwolnień z podatków lokalnych (rolnego, leśnego i od nieruchomości), nieodprowadzanych zaliczek na poczet podatku dochodowego od osób fizycznych	Pełna samodzielność organizacyjna i finansowa. Prowadzący ZPCH tworzy zakładowy fundusz rehabilitacji osób niepełnosprawnych, który jest zasilany ze środków pochodzących: ze zwolnień z podatków i z opłat, z części zaliczek na podatek dochodowy od osób fizycznych, z wpływów z zapisów i darowizn, z odsetek od środków zgromadzonych na rachunku funduszu rehabilitacji, ze środków pochodzących ze zbycia środków trwałych zakupionych ze środków ZFRON, w części niezamortyzowanej. Zwolnienia z podatków obejmują: m.in. podatek od nieruchomości, rolny, leśny, podatek od czynności cywilnoprawnych oraz niektóre opłaty
Warunki techniczne	Posiadanie obiektów i pomieszczeń, które odpowiadają przepisom i zasadom BHP oraz uwzględniają potrzeby osób niepełnosprawnych w zakresie przystosowania stanowisk pracy, pomieszczeń higieniczno-sanitarnych i ciągów komunikacyjnych, a także spełniają wymagania dostępności do nich; zapewnienie doraźnej i specjalistycznej opieki medycznej, poradnictwa i usług rehabilitacyjnych	

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 o rehabilitacji....].

ZAZ-y mogą prowadzić działalność gospodarczą przy jednoczesnym ograniczeniu jej zakresu oraz realizowanych efektów finansowych. W szczególności obowiązek przekazywania zysku na zakładowy fundusz aktywności oraz bardzo restrykcyjnie sformułowany katalog dozwolonych wydatków z tego funduszu, ograniczający możliwości inwestycyjne z tych środków, wskazują na ZAZ-y jako typowe przedsiębiorstwa społeczne. ZAZ służy celom społecznym. Cel ten realizuje poprzez tworzenie miejsc pracy dla osób niepełnosprawnych dotkniętych kalectwem w sposób znaczny i umiarkowany, pomaga w nabyciu kwalifikacji zawodowych, a także poprzez zapewnienie tym osobom integracji społecznej i zawodowej dzięki działalności gospodarczej.

ZPCH-y to typowe przedsiębiorstwa rynkowe ukierunkowane na maksymalizację zysków. Funkcjonują jako spółki prawa handlowego lub jako przedsiębiorstwa osób fizycznych. Wypracowany zysk jest własnością przedsiębiorstwa (właścicieli) i może być swobodnie rozdysponowany. ZPCH-y mają obowiązek utworzyć zakładowy fundusz rehabilitacji osób niepełnosprawnych i gromadzić na nim środki pochodzące z części zwolnień i preferencji w podatkach i opłatach. Środki z tego funduszu podlegają rygorystycznym warunkom ich wykorzystania.

3. Zatrudnienie osób niepełnosprawnych na chronionym rynku pracy w Polsce

Chroniony rynek pracy w Polsce po urynkowaniu gospodarki, tj. po 1989 roku, podlegał ciągłym przeobrażeniom. W latach 1990-2010 obserwowano dynamiczny wzrost liczby pracodawców i zatrudnionych osób niepełnosprawnych w warunkach chronionych. Pracodawcom działającym w warunkach chronionych przysługiwały niezwykle korzystne warunki finansowe, w szczególności dotyczyło to ulg w podatkach VAT i dochodowych, a także w zakresie różnych form finansowej pomocy ze strony PFRON. Od 2000 roku stopniowo ograniczano zakres preferencji podatkowych i zakresu wsparcia finansowego tego typu pracodawców, co stało się głównym źródłem odwrócenia tendencji na chronionym rynku pracy [Kozła 2013].

W latach 2009-2015 ciągle dominującymi pracodawcami osób niepełnosprawnych były ZPCH. Przy czym ich liczba oraz zatrudnienie osób niepełnosprawnych wyraźnie malało (tab. 2).

Natomiast odmiennie wyglądała sytuacja w tym okresie w przypadku sektora ZAZ-ów. W całym okresie analitycznym dynamicznie rosła liczba tego typu pracodawców i zatrudnienie w tych instytucjach osób niepełnosprawnych. W 2009 roku w funkcjonujących 61 ZAZ-ach zatrudniano 2207 osób niepełnosprawnych w stopniu najcięższym, czyli ze znacznym i umiarkowanym stopniem (w tym przypadku z orzeczonym schorzeniem psychicznym, umysłowym lub osób z ciężkim uszkodzeniem wzroku). W ciągu kolejnych sześciu lat liczba ZAZ-ów zwiększyła się o 36 tego typu jednostek, czyli o prawie 60%, a zatrudnienie niepełnosprawnych

Tabela 2. Zatrudnienie osób niepełnosprawnych w warunkach chronionych w Polsce w latach 2009- 2015

Lata	Liczba ZPCH/ ZAZ	Liczba zatrudnionych ogółem w osobach	Liczba zatrudnionych osób niepełnosprawnych	Wskaźnik zatrudnienia osób niepełnosprawnych w %	Liczba zatrudnionych osób niepełnosprawnych przypadająca na jeden ZAZ/ZPCH
Zakłady aktywności zawodowej					
2009	61	2 956	2 207	74,7	36
2010	61	2 977	2 300	77,3	38
2011	65	3 364	2 548	75,7	39
2012	69	3 524	2 651	75,2	38
2013	77	4 094	3 067	74,9	40
2014	89	4 802	3 590	74,8	40
2015	97	5 237	3 977	75,9	41
Zakłady pracy chronionej					
2009	2038	281 756	194 282	69,0	95
2010	1952	286 867	204 451	71,3	105
2011	1797	271 760	192 563	70,9	107
2012	1454	220 332	172 830	78,4	119
2013	1416	220 343	177 080	80,4	125
2014	1278	185 410	147 790	79,7	116
2015	1177	164 029	128 731	78,5	109

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PFRON (ZAZ, ZPCH).

o 1770 osób, czyli o 80%. Zatem wzrastało systematycznie przeciętne zatrudnienia osób niepełnosprawnych w ZAZ. W 2009 roku średnio na jeden ZAZ przypadało 36 osób niepełnosprawnych, a w roku 2015 41 osób. Również systematycznie rósł wskaźnik zatrudnienia w ZAZ osób niepełnosprawnych w stosunku do ogółu zatrudnionych pracowników (w 2009 roku 74,7%, a w 2015 roku 75,9%).

W przypadku sektora ZPCH w ciągu siedmiu lat objętych analizą liczba tego typu pracodawców z różnych przyczyn zmalała z 2038 jednostek w 2009 roku do 1177 w 2015 roku, czyli o ponad 42%. W tym okresie o prawie 34% spadło zatrudnienie osób niepełnosprawnych w tych przedsiębiorstwach. Zatem tempo spadku liczby ZPCH było większe niż zatrudnienia osób niepełnosprawnych. Należy przy tym wskazać, że ZPCH-y, głównie wskutek nałożenia na nie obowiązku podwyższenia od 2012 roku do 50% zatrudnienia osób niepełnosprawnych, istotnie zwiększyły wskaźnik zatrudnienia osób niepełnosprawnych i to do poziomu większego niż ZAZ-y. Odbyło się to po części poprzez przyrost przeciętnego zatrudnienia osób niepełnosprawnych, lecz również poprzez zwolnienia pracowników pełnosprawnych.

Wpływ na sytuację na chronionym rynku pracy miało również dofinansowanie do wynagrodzeń pracowników niepełnosprawnych realizowane z PFRON oraz wy-

raźne zróżnicowanie w kwotach dotacji przekazywanych pracodawcom w zależności od stopnia niepełnosprawności i rodzaju schorzeń [Kozła 2012].

Na osoby najciężej niepełnosprawne fundusz przekazywał pracodawcom coraz większe kwoty (z wyjątkiem okresu od kwietnia 2014 roku). Szczególnie atrakcyjne finansowo było zatrudnianie osób ze schorzeniami specjalnymi, tj. chorobą psychiczną, upośledzeniem umysłowym, całościowym zaburzeniem rozwoju oraz epilepsją i utratą wzroku (tab. 3).

Tabela 3. Kwoty dofinansowania z PFRON do wynagrodzeń osób niepełnosprawnych zatrudnionych w warunkach chronionych w Polsce w latach 2009-2015

Wyszczególnienie	Okres obowiązywania					
	2009-2011	I-VI 2012	VII-VII 2012	IX-XII 2012	I 2013-III 2014	IV 2014-XII 2015
Stopień znaczny, w tym:	2041,60	2169,20	2296,80	2494,80	2700,00	1800,00
Ze schorzeniami specjalnymi	2552,00	2679,60	2807,20	3049,20	3300,00	2400,00
Stopień umiarkowany	1786,40	1595,00	1467,40	1593,90	1500,00	1125,00
Ze schorzeniami specjalnymi	2296,80	2105,40	1977,80	2148,30	2100,00	1725,00
Stopień lekki, w tym:	765,60	638,00	574,20	623,70	600,00	450,00
Ze schorzeniami specjalnymi	1276,00	1148,40	1084,60	1178,10	1200,00	1025,00

Źródło: dane PFRON-SODIR.

Na pracownika niepełnosprawnego w stopniu znacznym lub umiarkowanym i z orzecznym schorzeniem specjalnym przypadają największe kwoty dofinansowania, stąd też osoby niepełnosprawne z takim orzeczeniem stawały się najbardziej poszukiwanymi pracownikami przez pracodawców działających w warunkach chronionych, i nie tylko.

Zdecydowanie mniej opłacalne stawało się zatrudnianie osób najlżej niepełnosprawnych. Kwota dotacji na takiego pracownika systematycznie malała. W 2009 roku pracodawca otrzymywał na pracownika niepełnosprawnego w stopniu lekkim do 765,60 zł (z orzecznym schorzeniem specjalnym 1276 zł), a w 2015 roku 450 zł (1025 zł, jeśli miał schorzenie specjalne). Zatem pracodawcom o wiele bardziej opłacało się zatrudniać osoby umiarkowanie niepełnosprawne, i to w kontekście zarówno zdecydowanie większych kwot dopłat, jak i głębokości schorzeń. Nierzadko bowiem osoby niepełnosprawne umiarkowanie z orzeczonymi schorzeniami specjalnymi nie wymagały od pracodawców ponoszenia dużo większych nakładów finansowych i organizacyjnych na ich zatrudnianie niż w przypadku osób z orzeczoną lekką niepełnosprawnością. Należy również wskazać na zależność pomiędzy kwotami dopłat do wynagrodzeń a strukturą zatrudnienia osób niepełnosprawnych (tab. 4).

Tabela 4. Zatrudnienie osób niepełnosprawnych według stopnia niepełnosprawności i schorzeń specjalnych w Polsce w latach 2009-2015

Pracownicy niepełnosprawni	Lata						
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Ogółem w tys. osób	232 057	250 427	230 906	230 657	239 234	229 964	231 548
udział w %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
w tym ze schorzeniami specjalnymi	31 037	35 369	40 675	47 755	54 296	59 287	63 755
udział w %	13,4	14,1	17,6	20,7	22,7	25,8	27,5
Ze znacznym stopniem niepełnosprawności	9 586	10 824	13 451	15 061	16 607	17 840	18 723
udział w %	4,1	4,3	5,8	6,5	6,9	7,8	8,1
w tym ze schorzeniami specjalnymi	3 489	3 950	4 768	5 518	6 180	6 791	7 124
udział w %	1,5	1,6	2,1	2,4	2,6	3,0	3,1
Z umiarkowanym stopniem niepełnosprawności	97 616	115 793	118 154	134 136	148 226	144 678	148 378
udział w %	42,1	46,2	51,2	58,2	62,0	62,9	64,1
w tym ze schorzeniami specjalnymi	15 349	18 902	25 321	31 612	36 866	41 226	44 902
udział w %	6,6	7,5	11,0	13,7	15,4	17,9	19,4
Z lekkim stopniem niepełnosprawności	124 854	123 810	99 302	81 461	74 401	67 446	64 446
udział w %	53,8	49,4	43,0	35,3	31,1	29,3	27,8
w tym ze schorzeniami specjalnymi	12 199	12 517	10 586	10 625	11 249	11 270	11 729
udział w %	5,3	5,0	4,6	4,6	4,7	4,9	5,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PFRON – SODiR.

W latach 2009-2015 liczba pracujących osób niepełnosprawnych objętych dopłatami do wynagrodzeń z PFRON, według rejestrów Systemu Obsługi Dofinansowań i Refundacji (SODiR), wahała się w przedziale od 230 tys. osób do 250 tys. osób (średnio wyniosła blisko 235 tys. osób). W przypadku osób niepełnosprawnych najczęściej (w stopniu znacznym i umiarkowanym) obserwuje się gwałtowny przyrost zatrudnienia. W latach 2009-2015 odsetek zatrudnionych osób z niepełnosprawnością znaczną wzrósł z 4,1% ogółu zatrudnionych osób niepełnosprawnych w 2009 roku do 8,1% w roku 2015. W przypadku pracowników z orzeczonymi schorzeniami specjalnymi ich odsetek w subpopulacji pracowników ze znaczną niepełnosprawnością podwoił się (w 2009 roku 1,5%, a w 2015 3,1%).

Nieco mniejsze tempo wzrostu zatrudnienia osób niepełnosprawnych wystąpiło w przypadku osób z orzeczoną umiarkowaną niepełnosprawnością. Dynamika zatrudnienia w tej subpopulacji osób niepełnosprawnych wyniosła 152%, jednakże wśród tej subpopulacji osób niepełnosprawnych wystąpił największy bezwzględny

przyrost liczby zatrudnionych, sięgający ponad 47 tys. osób (w przypadku osób niepełnosprawnych w stopniu znacznym było to niecałe 8,3 tys. osób). Należy zwrócić uwagę na fakt, że liczba zatrudnionych osób niepełnosprawnych w stopniu umiarkowanym z orzeczonymi schorzeniami specjalnymi potroiła się, a ich udział w zatrudnieniu w zakładach pracy chronionej i zakładach aktywności zawodowej wzrósł z 6,6% w roku 2009 do 19,4% w roku 2015.

W najtrudniejszej sytuacji na rynku pracy znalazły się osoby najlżej dotknięte niepełnosprawnością. Liczba pracowników z lekką niepełnosprawnością objętych dopłatami prawie dwukrotnie zmalała. Aby utrzymać pracę, takie osoby musiały legitymować się orzeczeniem o schorzeniach szczególnych. Liczba takich osób oraz ich odsetek w zatrudnieniu ogółem osób niepełnosprawnych były względnie stabilne.

4. Zakończenie

Rehabilitacja zawodowa osób niepełnosprawnych w warunkach chronionych w Polsce odbywa się przede wszystkim w zakładach pracy chronionej i w znacznie mniejszym stopniu w zakładach aktywności zawodowej. Tym obu grupom pracodawców osób niepełnosprawnych przypisano różne role w procesie rehabilitacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych.

ZAZ-y miały stanowić dla osób niepełnosprawnych najciężej miejsce pracy i podstawowej nauki zawodu oraz codziennych czynności umożliwiających tym osobom względną samodzielność i zaradność życiową. Praca i realizacja programów rehabilitacyjnych miały przygotować te osoby do podjęcia pracy w zakładach pracy chronionej oraz u pracodawców na otwartym rynku pracy, jak też poprzez samozatrudnienie. Natomiast główną funkcją ZPCH-ów było zatrudnianie jak największej liczby osób niepełnosprawnych, głównie ze znacznym i umiarkowanym stopniem niepełnosprawności. Przewidywano też, że niektórzy pracownicy po pobycie w ZPCH-ach trafią ostatecznie na otwarty rynek pracy.

Zakłady pracy chronionej, jako typowe przedsiębiorstwa opierające podstawy swojej działalności na rachunku ekonomicznym i działające w celu maksymalizacji korzyści właścicieli i udziałowców, zareagowały w wielu aspektach w sposób odmienny od zakładów aktywności zawodowej na pogarszające się systematycznie od 2000 roku warunki finansowania i funkcjonowania zatrudnienia w warunkach chronionych. Wielu pracodawców uznało, że poziom wsparcia finansowego w postaci niektórych ulg i preferencji podatkowych, a zwłaszcza zastąpienie korzystnego rozliczania podatku VAT i podatków dochodowych dotacjami do zatrudnienia, jest niesatysfakcjonujący w stosunku do kosztów niezbędnych do utrzymania statusu zakładu pracy chronionej.

W latach 2009-2015 o prawie połowę zmniejszyła się liczba tego typu pracodawców.

Ponadto stopniowe ograniczanie kwot dopłat do wynagrodzeń w przypadku pracowników najlżej niepełnosprawnych i zwiększenie od 2012 roku wymaganych

wskaźników zatrudnienia osób niepełnosprawnych, a w szczególności tych z najcięższą niepełnosprawnością, przyspieszyły proces zmian na chronionym rynku pracy i strukturę zatrudnienia osób niepełnosprawnych. ZAZ-y, w przeciwieństwie do ZPCH-ów, nieukierunkowane na maksymalizację zysków, a zorientowane głównie na realizację funkcji społecznych, zdecydowanie lepiej zniosły pogarszające się warunki funkcjonowania sektora pracodawców działających w warunkach chronionych.

Wyniki badań przeprowadzonych w niniejszym opracowaniu wskazują na stopniowe załamywanie się sektora zakładów pracy chronionej i stopniową marginalizację znaczenia zatrudnienia osób niepełnosprawnych w warunkach chronionych. Przy czym nie ma podstaw do uznania, że ZAZ-y skutecznie wypełnią zwiększającą się lukę w zatrudnieniu w warunkach chronionych. Nie będą one w stanie przejąć zwalnianych z ZPCH-ów niepełnosprawnych pracowników. Nie jest to też ich rolą. Również zatrudnienie osób niepełnosprawnych na otwartym rynku pracy nie wypełni tej luki. Głównie z przyczyn braku odpowiednich warunków pracy i rehabilitacji.

Duża absorpcja osób niepełnosprawnych najciężej przez pracodawców z otwartego rynku pracy, w kontekście największych dopłat do ich wynagrodzeń, w wielu wypadkach może stanowić dla tych osób zagrożenie. Pracodawcy ci nie oferują specjalnych warunków zatrudnienia jak to ma miejsce w ZPCH-ach i ZAZ-ach. Przy tym korzystają z dopłat do wynagrodzeń od kwietnia 2014 roku na takich samych warunkach finansowych, jak ZPCH-y i ZAZ-y. Z tego powodu znaczna część pracodawców, dotychczas prowadzących zakłady pracy chronionej, zrezygnowała z utrzymania kosztownego statusu zakładu pracy chronionej i w ten sposób dodatkowo pogarsza się sytuacja na rynku chronionym. Znaczna część osób niepełnosprawnych, głównie ze względów zdrowotnych, nie może lub nie chce przejść na otwarty rynek pracy. Te osoby wkrótce znajdą się w najtrudniejszym położeniu na rynku pracy.

W świetle powyższego postawiona we wstępie hipoteza badawcza została zweryfikowana pozytywnie.

Literatura

- Barnes C., Mercer G., 2008, *Niepełnosprawność*, Sic!, Warszawa.
- Braitwaite J., Mont D., 2009, *Disability and poverty: a survey of the World Bank poverty assessments and implications*, ALTER European Journal of Disability Research, no. 3.
- Curran C., Burchardt T., Knapp M., McDaid D., Bingqin L., 2007, *Challenges in multidisciplinary systematic reviewing: a study on social exclusion and mental health policy*, Social Policy and Administration 41(3), s. 289-312.
- Damon J., 2012, *Wykluczenie*, Oficyna Naukowa, Warszawa.
- Kietlińska K., 2010, *Rola trzeciego sektora w społeczeństwie obywatelskim*, Difin, Warszawa.

- Koza A., 2013, *Zakłady pracy chronionej jako główni pracodawcy osób niepełnosprawnych. Uwarunkowania rynkowe rozwoju mikro, małych i średnich przedsiębiorstw*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 752, Ekonomiczne Problemy Usług, nr 102.
- Koza A., 2014, *Payments to the state fund for the rehabilitation of disabled persons and grants for salaries as an instrument stimulating the employment of people with disabilities in Poland*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 351, s. 176-189.
- Martin T., 2001, *Sheltered Employment. A Review of the Literature*, Martin & Associates, Dublin (Ireland).
- Migliore Ph.D. 2010, *Sheltered Workshops*, [w:] Stone J.H., Blouin M. (ed.), *International Encyclopedia of Rehabilitation*.
- Minujin A., 2008, *Vulnerabilidad y exclusión en América Latina*, [en:] Bustelo E., Minujin A. (Editores), *Todos entran. Propuesta para sociedades incluyentes*, Bogotá: UNICEF, Santillana.
- Rozporządzenie Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 25 marca 2004 r. w sprawie warsztatów terapii zajęciowej, Dz. U. 2004, nr 63, poz. 587
- Rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 17 lipca 2012 r. w sprawie zakładów aktywności zawodowej, Dz.U. z dnia 24 lipca 2012 r., nr 2012, poz. 850.
- Sulewski J.S., 2007, *Shifting Resources Away from Sheltered Workshops in Vermont*, Institute for Community Inclusion, University Massachusetts Boston.
- Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, Dz.U. z 1997 r., nr 123, poz. 776.